

Posudok na dizertačnú prácu „Směna, obchod, dluh: etnografie okrajových ekonomik“ Mgr. Michaela Rádla

Juraj Buzalka, FSEV UK v Bratislave

V prvej časti posudku sa zaoberám teoretickým ukotvením práce. Druhá je venovaná empirickému materiálu a tretia má charakter odporúčaní, resp. všeobecnejších úvah. Prácu možno vysoko hodnotiť najmä z hľadiska výberu témy. Etnografická štúdia bazáru/zastavárne ako fenoménu na okraji dominantnej ekonomiky si zaslúži rozsah dizertačnej práce a má tiež potenciál osloviť širšie odborné publikum. Aby však takáto práca bola úspešne obhájená a nebudaj neskôr publikovaná, potrebuje významné prepracovanie.

Najzásadnejšou výčitkou je absencia systematického, teoretického uchopenia antropologického problému v rámci subdisciplíny ekonomickej antropológie. Autor preukázal adekvátnu znalosť rôznych prác ekonomickej antropológie, žiadnu však nekonceptualizoval do takej miery, aby mohla slúžiť ako podklad pre jeho teoretickú syntézu. Za potenciálne najzaujímavejšiu teoretickú otázku považujem tú, ktorú autor sformuloval až v úplnom závere práce (s. 145): „někteří pravidelní zákazníci vnímají zastavárnu téměř jako dobročinný podnik“. Otázka podnikania za účelom zisku a sociálnych väzieb, ktoré toto podnikanie spôsobuje, je centrálna pre ekonomicke analýzu súčasnej trhovej spoločnosti. Namiesto takejto centrálnej konceptualizácie však autor ponúka množstvo rôznych prístupov, pričom napríklad ignoruje antropológiu postsocializmu.

Práca je navyše neprehľadne členená, chýba číslovanie statí, neexistuje logická štruktúra predstavená v úvode, aby mohol posudzovateľ, resp. čitateľ sledovať teoretickú argumentáciu, empirické príklady a autorovu syntézu. Témy, ktoré vyzerajú potenciálne veľmi zaujímavo, sú príliš početné a bez jasnej podriadenosti ústrednému konceptu práce. Okrem spomenutej témy podnikania ako komunitnej činnosti sú nimi napríklad: recyklácia ako jav v okrajovej ekonomike, otázka šetrnosti a etiky užívania, otázka identity bazáristu ako obchodníka a antropológa, etické otázky predaja na hrane legálnosti, tovar versus odpad v neskorom kapitalizme, rituál nakupovania a vyjednávania a mnohé iné.

Empirickú časť možno rozdeliť na prezentáciu samotného materiálu o bazáre/zastavárni a na reflexiu roly výskumníka a majiteľa bazáru v jednej osobe. Etnografický výskum v malom meste je pre etnografa výhodný. Autor však dostatočne nevyužil túto výhodu. Nie je napríklad dostatočne jasné, či práve hovorí o svojom vlastnom bazáre v meste blízko Prahy alebo o bazároch v Libni, Holešovicach či inde v hlavnom meste. Málo sa dozvieme – a ak áno, tak roztrúsene -- o mieste pôsobenia jeho vlastného bazáru, socio-ekonomických a demografických parametroch malomestského prostredia. Bolo by potrebné rozšíriť sociologické fakty o skupinách, ktorým sa autor venuje.

Samostatnú pozornosť autor venuje sebe ako výskumníkovi a zároveň prevádzkovateľovi bazáru. Prácu vidí ako „rozprostřený terénní deník“ či „pokus o zachycení a zaznamenání vlastních vzpomínek“ (s. 8). Na s. 21 píše: „Mám rád staré věci a vždycky jsem s oblibou navštěvoval všechny možné bazary, antiky, prodejny starožitností, burzy, bleší trhy, a vůbec všechna možná místa, kde se tyto „staré krámy“ objevují a prodávají.“ Podľa neho „Bazarista musí být v mnoha ohledech úplně jiný, než prodavač v běžném obchodě s „normálními“ zbožím, jako je třeba prodejna drogerie nebo obuvi.“ (s. 39). Pri týchto a podobných tvrdeniach možno vzniesť námietku o platnosti tohto rozdielu, napríklad v porovnaní

s majiteľom drobného dedinského obchodu či krčmárom. Oveľa väčšiu pozornosť si však vyžaduje aj etická stránka požičiavania, ku ktorej sa autor a podnikateľ často vracia. Podobne ako problém spoločenskej akceptovateľnosti bazárov a morálneho pôvodu peňazí. Vo všeobecnosti teda pre prácu platí, že aj produktívne empirické príklady nie sú dostatočne a systematicky kontextualizované v antropologickej teórii a v perspektíve postsocialistického Česka.

V závere možno konštatovať odporúčanie, aby autor najprv definoval hlavný teoretický problém. Následne ho konceptualizovať z hľadiska kľúčovej antropologickej teórie. Práca by tiež potrebovala iné členenie (štandardom dizertácii napríklad je jasne oddelená teoretická kapitola, kapitola venovaná výskumnej vzorke a metodológii, a následné empirické kapitoly, ktoré rozvíjajú čiastkové teoretické problémy nastolené v úvodnej kapitole). Z formálneho hľadiska by dizertačnej práci prospelo číslovanie kapitol a podkapitol.

Tiež by bolo vhodné presne opísať prostredie bazáru. Hoci sa počas čítania mnohokrát dozvedáme zaujímavé informácie, prostredie a vzorka nie sú dostatočne predstavené. Z hľadiska empirického dokazovania by bolo vhodné venovať viac pozornosti etnografii konkrétnych ľudí. Ilustratívne „terénne zápisy“, ktoré autor uvádza, sú často sami osebe zaujímavé. Produktívnejšie by však bolo prepojiť ich s kľúčovou teoretickou diskusiou.

Autor tiež používa rôzne populárne termíny. Medzi také patrí napríklad „finančná gramotnosť“. Až po troche čítania podkapitoly pod týmto názvom je jasné, že ide o finančnú gramotnosť z hľadiska zákazníkov zastavárne. Problém finančnej gramotnosti ako dominantne ideológie verejnej ekonómie však nie je nijako problematizovaný. Ako súvisí tlak na výchovu k finančnej gramotnosti zo strany štátu a kľúčových finančných inštitúcií s finančnou gramotnosťou na okraji?

Súvisiaci, antropologicky nevysvetlený problém, sa týka aj racionality požičiavania. Nič sa nedozvedáme napríklad o špecifikách postsocialistického vývoja ekonomickej „racionality“. Autor akoby sa vyhýbal jednému z ústredných problémov ekonomickej antropológie, či sú ľudia prirodzene kalkulatívni alebo sa trhovej racionalite učia. Ako už bolo konštatované v úvode, veľmi produktívna, avšak nedotiahnutá, je tiež úvaha o bazáre ako mieste formovania komunity a sociálnych vzťahov. S tým súvisí téma rétoriky a rituálu v rečovom prejave a ďalšie a ďalšie nesystematicky otvárané témy.

Vzhľadom na uvedené výhrady prácu v predkladanej podobe považujem za nedokončenú a neodporúčam ju k obhajobe. Nazdávam sa však, že vzhľadom na materiál i autorove znalosti prostredia bude po prepracovaní obhájená ako originálny príspevok do debaty o postsocialistickej marginálnej ekonomike.

Doc. Mgr. Juraj Buzalka, PhD, MA

profesor sociálnej antropológie

FSEV UK v Bratislave